एकेडमिक वर्ल्ड स्कूल, बेमेतरा

कक्षा–छठवीं

विषय –संस्कृत

प्रथमः पाठः
शब्दपरिचयः–I

एषः कः?
एषः चषकः।
किम् एषः बृहत्?
न, एषः लघुः।

सः कः?
सः सौचिकः।
सौचिकः किं करोति?
किं सः खेलति?
न, सः वस्त्रं सीव्यति।

एतौ कौ?
एतौ शुनकौ स्तः।
किम् एतौ गर्जतः?
न, एतौ उच्चैः बुक्कतः।

तौ कौ?
तौ बलीवर्दौ स्तः।
किं तौ धावतः?
न, तौ क्षेत्रं कर्षतः।

एते के?
एते स्यूताः सन्ति।
किम् एते हरितवर्णाः?
नहि, एते नीलवर्णाः सन्ति।

ते के?
ते वृद्धाः सन्ति।
किं ते गायन्ति?
नहि ते हसन्ति।

शब्दार्थाः

चषकः	–	गिलास	glass
बृहत्	–	बड़ा	large
सौचिकः	–	दर्जी	tailor
खेलति	–	खेलता है	play
सीव्यति	–	सिलाई करता है	sews
शुनकौ	–	दो कुत्ते	two dogs
गर्जतः	–	गरजते हैं	roar
उच्चैः	–	जोर से	loudly

एतौ	–	ये दोनों	these two
बुक्कतः	–	भौंकते हैं	bark
बलीवर्दौ	–	दो बैल	two oxen
धावतः	–	दौड़ते हैं	run
कर्षतः	–	जोतते हैं, जोत रहे हैं	plough
वृद्धाः	–	बूढ़े	old men
गायन्ति	–	गाते हैं, गायन करते हैं	sing
हसन्ति	–	हँसते हैं	laugh
स्यूताः	–	थैले	bags
हरितवर्णाः	–	हरे रंग के	of green colour
नीलवर्णाः	–	नीले रंग के	of blue clour

अभ्यासः

1. (क) उच्चारणं कुरुत।

छात्रः	गजः	घटः
शिक्षकः	मकरः	दीपकः
मयूरः	बिडालः	अश्वः
शुकः	मूषकः	चन्द्रः
बालकः	चालकः	गायकः

CS Scanned with CamScanner

प्रश्न 1 चित्र देखकरसंस्कृत शब्दलिखिए

प्रश्न–2 वर्णसंयोजनऔरवर्णविच्छेदनकीजिए ।

2. (क) वर्णसंयोजनेन पदं लिखत-

यथा- च् + अ + ष् + अ + क् + अः = चषकः

स् + औ + च् + इ + क् + अः = ____

श् + उ + न् + अ + क् + औ = ____

ध् + आ + व् + अ + त् + अः = ____

(ख) पदानां वर्णविच्छेदं प्रदर्शयत-

यथा- लघुः = ल् + अ + घ् + उः

ल घुः

सीव्यति = ...

वर्णाः = ...

कुक्कुरौ = ...

मयूराः = ...

बालकः = ...

प्रश्न– 3 निम्नलिखित शब्दानामवाक्यानिरचयत ।

संज्ञा शब्दोंऔरक्रियापदोंकाप्रयोगकर 10 वाक्यों की रचनाकीजिए ।

संज्ञा शब्द– 1 गजः–हाथी 2 सौचिकः–दर्जी 3 मयूरः–मोर 4 अश्वः–घोड़ा 5 बालकः –लड़का 6 खगः–पक्षी ,7 वानरः –बंदर ,8 विडालः –बिल्ली 9बालः –बच्चा 10 चषकः)

(क्रियापद –पठति–पढ़ताहै, खादति–खाताहै , हसति–हँसताहै । , नाचताहै। ,सीव्यति–सिलताहै , धावति–दौड़ताहै। ,चलति–चलताहै ,उत्पतति–उड़ताहै , लिखति–लिखताहै , कूर्दति–कूदताहै, अस्ति–है)

संस्कृतमेंवाक्य रचनाइसप्रकारहोतीहै।

संज्ञा या सर्वनाम + क्रियापद

जैसे–बालकः गच्छति । (बालक जाताहै ।)

प्रश्न– 4 चित्र देखकररिक्तस्थानकीपूर्तिकीजिए ।

उदाहरणं दृष्ट्वा रिक्तस्थानानि पूरयत-

यथा-	चषकः	चषकौ	चषकाः
	.....	बलीवर्दौ	.....
	शुनकः	.....	.....
	.....	.....	मृगाः
	.....	सौचिकौ	.....
	मयूरः	.....	.....

Scanned with CamScanner

द्वितीयः पाठः

शब्दपरिचयः-II

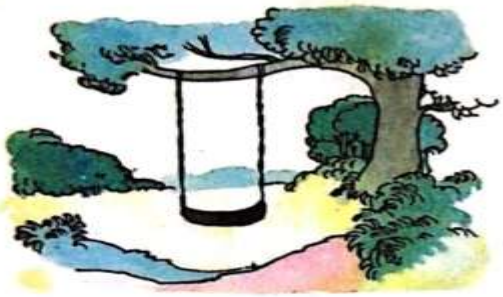

एषा का?
एषा दोला।
दोला कुत्र अस्ति?
दोला उपवने अस्ति।

सा का?
सा घटिका।
घटिका किं सूचयति?
घटिका समयं सूचयति।

एते के?
किम् एते कोकिले?
न, एते चटके।
चटके किं कुरुतः?
एते विहरतः।

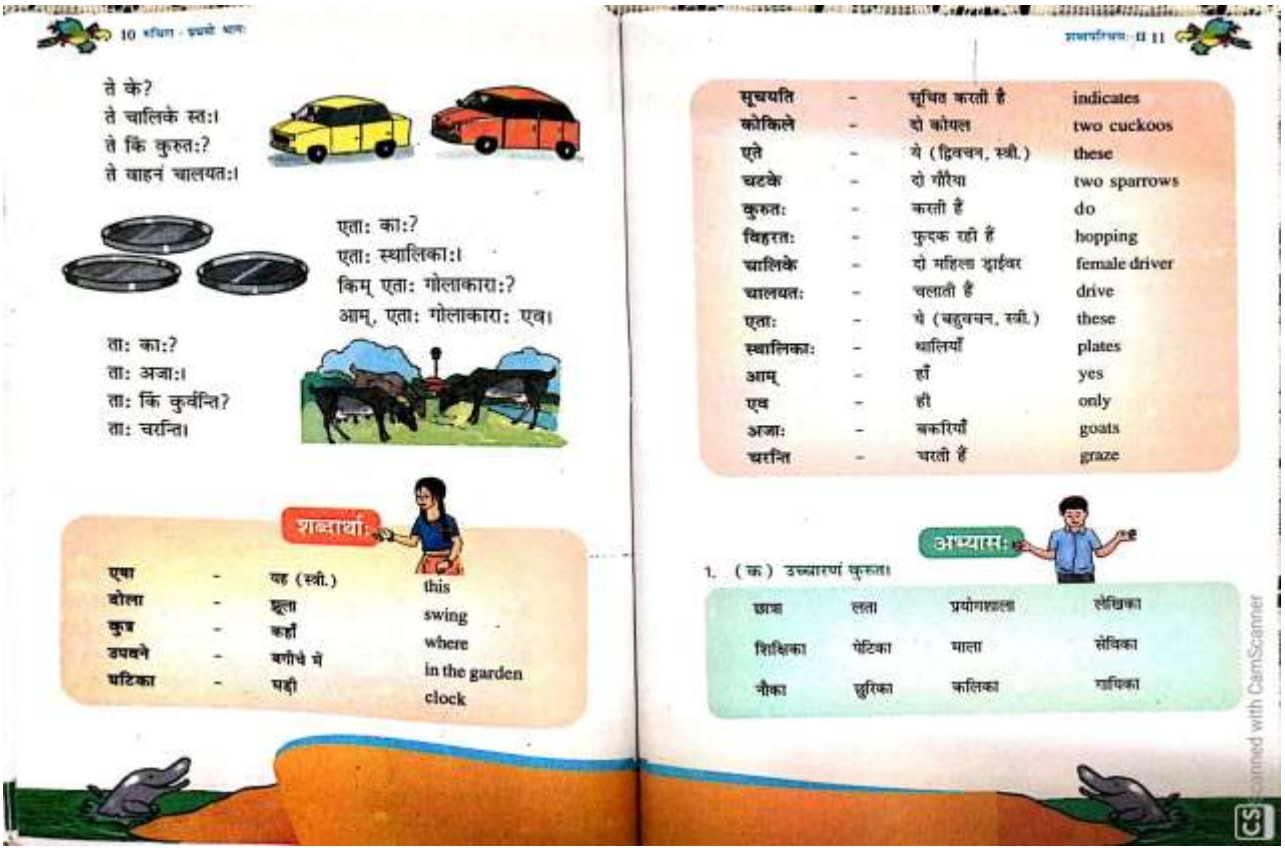

ते के?
ते चालिके स्तः।
ते किं कुरुतः?
ते वाहनं चालयतः।

एताः काः?
एताः स्थालिकाः।
किम् एताः गोलाकाराः?
आम्, एताः गोलाकाराः एव।

ताः काः?
ताः अजाः।
ताः किं कुर्वन्ति?
ताः चरन्ति।

शब्दार्थाः

एषा	-	यह (स्त्री.)	this
दोला	-	झूला	swing
कुत्र	-	कहाँ	where
उपवने	-	बगीचे में	in the garden
घटिका	-	घड़ी	clock

सूचयति	-	सूचित करती है	indicates
कोकिले	-	दो कोयल	two cuckoos
एते	-	ये (द्विवचन, स्त्री.)	these
चटके	-	दो गौरैया	two sparrows
कुरुतः	-	करती हैं	do
विहरतः	-	फुदक रही हैं	hopping
चालिके	-	दो महिला ड्राईवर	female driver
चालयतः	-	चलाती हैं	drive
एताः	-	ये (बहुवचन, स्त्री.)	these
स्थालिकाः	-	थालियाँ	plates
आम्	-	हाँ	yes
एव	-	ही	only
अजाः	-	बकरियाँ	goats
चरन्ति	-	चरती हैं	graze

अभ्यासः

1. (क) उच्चारणं कुरुत।

छात्रा	लता	प्रयोगशाला	लेखिका
शिक्षिका	पेटिका	माला	सेविका
नौका	छुरिका	कलिका	गायिका

CS Scanned with CamScanner

प्रश्न– 1 चित्र देखकरनामलिखिए ।

.....

.....

.....

.....

.....

.....

प्रश्न–2 वर्णसंयोजनऔरवर्णविच्छेदनकीजिए ।

2. (क) वर्णसंयोजनं कृत्वा पदं कोष्ठके लिखत-

यथा- क् + उ + र् + उ + त् + अः = कुरुतः

उ + द् + य् + आ + न् + ए = [ ]

स् + थ् + आ + ल् + इ + क् + आ = [ ]

घ् + अ + ट् + इ + क् + आ = [ ]

स् + त् + र् + ई + ल् + इ + ङ् + ग् + अः = [ ]

म् + आ + प् + इ + क् + आ = [ ]

(ख) पदानां वर्णविच्छेदं प्रदर्शयत-

यथा- कोकिले= क् + ओ + क् + इ + ल् + ए

(को) (कि) (ले)

चटके = ...

धाविकाः = ...

कुञ्चिका = ...

खट्वा = ...

छुरिका = ...

प्रश्न–3 रिक्तस्थानानिपूरयत ।

एकवचनम् द्विवचनम् बहुवचनम्

यथालतालतेलताः

पेटिका————

रोटिका——————

प्रश्न–4 निम्नलिखित शब्दानामवाक्यानिरचयत ।

संज्ञा शब्दोंऔरक्रियापदोंकाप्रयोगकर 10 वाक्यों की रचनाकीजिए ।

संज्ञा शब्द–चटका–चिडिया , पाठशाला , बालिका–लड़की , लेखिका , गायिका ,कोकिला–कोयल

(क्रियापद –पठति–पढ़ताहै, खादति–खाताहै , हसति–हँसताहै । , नाचताहै। ,सीव्यति–सिलताहै , धावति–दौड़ताहै। ,चलति–चलताहै ,उत्पतति–उड़ताहै , लिखति–लिखताहै , कूर्दति–कूदताहै, अस्ति–है , गायति–गाताहै)

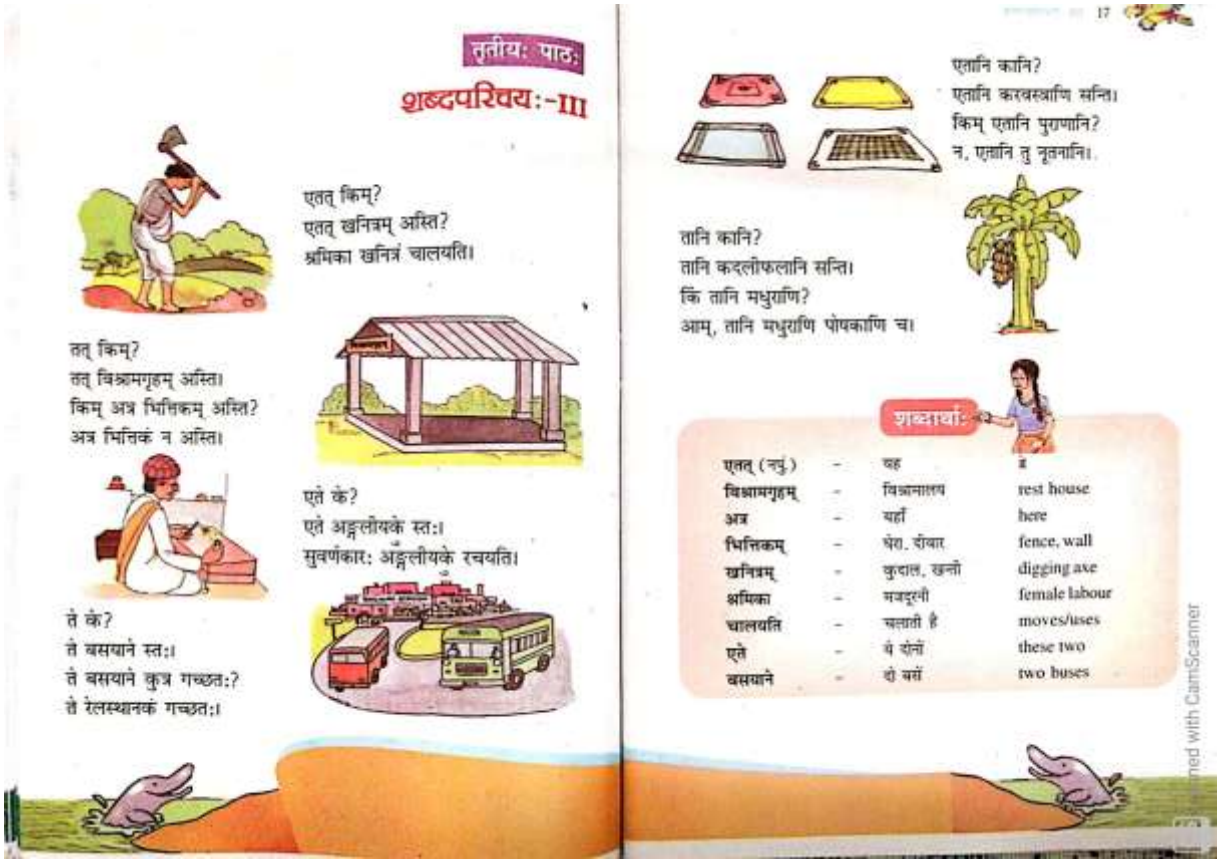

तृतीयः पाठः

शब्दपरिचयः-III

एतत् किम्?
एतत् खनित्रम् अस्ति?
श्रमिका खनित्रं चालयति।

तत् किम्?
तत् विश्रामगृहम् अस्ति।
किम् अत्र भित्तिकम् अस्ति?
अत्र भित्तिकं न अस्ति।

एते के?
एते अङ्गलीयके स्तः।
सुवर्णकारः अङ्गलीयके रचयति।

ते के?
ते बसयाने स्तः।
ते बसयाने कुत्र गच्छतः?
ते रेलस्थानकं गच्छतः।

एतानि कानि?
एतानि करवस्त्राणि सन्ति।
किम् एतानि पुराणानि?
न, एतानि तु नूतनानि।

तानि कानि?
तानि कदलीफलानि सन्ति।
किं तानि मधुराणि?
आम्, तानि मधुराणि पोषकाणि च।

शब्दार्थाः

एतत् (नपुं.)	-	यह	it
विश्रामगृहम्	-	विश्रामालय	rest house
अत्र	-	यहाँ	here
भित्तिकम्	-	घेरा, दीवार	fence, wall
खनित्रम्	-	कुदाल, खन्ती	digging axe
श्रमिका	-	मजदूरनी	female labour
चालयति	-	चलाती है	moves/uses
एते	-	ये दोनों	these two
बसयाने	-	दो बसें	two buses

अभ्यासः

प्रश्न– 1 चित्र देखकरनामलिखिए ।

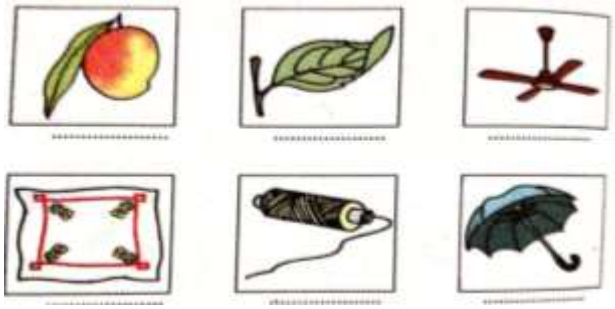

प्रश्न–2 **वर्णसंयोजनऔरवर्णविच्छेदनकीजिए ।**

2. (क) वर्णसंयोजनं कृत्वा पदं कोष्ठके लिखत-

यथा- प् + अ + र् + ण् + अ + म् = पर्णम्

ख् + अ + न् + इ + त् + र् + अ + म् = [ ]

प् + उ + र् + आ + ण् + आ + न् + इ = [ ]

यथा- व्यजनम् = व् + य् + अ + ज् + अ + न् + अ + म्

पुस्तकम् = ...

भित्तिकम् = ...

नूतनानि = ...

वातायनम् = ...

उपनेत्रम् = ...

प्रश्न–3 निम्नलिखित

शब्दानामवाक्यानिरचयत ।

संज्ञा शब्दोंऔरक्रियापदोंकाप्रयोगकर 10 वाक्यों की रचनाकीजिए ।

संज्ञा शब्द–पर्णम् –पत्ता , फलम–फल , उद्यानम् –बगीचा , खनित्रम्–कुदाल ,भित्तिकम् –दीवार

(क्रियापद–अस्ति–है , ,पतति–गिरताहै , चालयति–चलाताहै)

प्रश्न–4 संख्या लिख कर यादकरें ।

१	एकम्	२१	एकविंशतिः	४१	एकचत्वारिंशत्
२	द्वे	२२	द्वाविंशतिः	४२	द्विचत्वारिंशत्
३	त्रीणि	२३	त्रयोविंशतिः	४३	त्रिचत्वारिंशत्
४	चत्वारि	२४	चतुर्विंशतिः	४४	चतुश्चत्वारिंशत्
५	पञ्च	२५	पञ्चविंशतिः	४५	पञ्चचत्वारिंशत्
६	षट्	२६	षड्विंशतिः	४६	षट्चत्वारिंशत्
७	सप्त	२७	सप्तविंशतिः	४७	सप्तचत्वारिंशत्
८	अष्ट	२८	अष्टाविंशतिः	४८	अष्टचत्वारिंशत्
९	नव	२९	नवविंशतिः	४९	नवचत्वारिंवत्
१०	दश	३०	त्रिंशत्	५०	पञ्चाशत्
११	एकादश	३१	एकत्रिंशत्	५१	एकपञ्चाशत्
१२	द्वादश	३२	द्वात्रिंशत्	५२	द्विपञ्चाशत्
१३	त्रयोदश	३३	त्रयस्त्रिंशत्	५३	त्रिपञ्चाशत्
१४	चतुर्दश	३४	चतुस्त्रिंशत्	५४	चतुष्पञ्चाशत्
१५	पञ्चदश	३५	पञ्चत्रिंशत्	५५	पञ्चपञ्चाशत्
१६	षोडश	३६	षट्त्रिंशत्	५६	षट्पञ्चाशत्
१७	सप्तदश	३७	सप्तत्रिंशत्	५७	सप्तपञ्चाशत्
१८	अष्टादश	३८	अष्टात्रिंशत्	५८	अष्टपञ्चाशत्
१९	नवदश	३९	नवत्रिंशत्	५९	नवपञ्चाशत्
२०	विंशतिः	४०	चत्वारिंशत्	६०	षष्टिः